

8. Введенский А.И., Лосев А.Ф., Радлов Э.Л., Шпет Г.Г. Очерки истории русской философии. Свердловск: Издательство Урал, 1991, р. 254.
9. Левшина Е. Механизмы поддержки художественной культуры в контексте культурных парадигм. In: Художественная жизнь России 1970-х годов как системное целое. Москва: Алетейя, 2001, р.103.
10. Ficeac V. Cenzura comunista si formarea omului nou. Bucuresti: Editura Nemira, 1999, р.12.

O REFLECȚIE ASUPRA ETICII MODERNE A ACȚIUNII

Rarița Mihail, dr. în filos., conf. univ.
Universitatea *Dunărea de Jos* din Galați, România
rarita.mihail@ugal.ro

REFLECTION ON THE MODERN ETHICS OF ACTION

The tensions between the ethical component of conduct and its integration in the variety of everyday life is an extremely important reflection theme for modernity. This article refers to the personality model that Max Weber Promotes in his study "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism", aiming to conciliate the moral integrity and the modern human's responsibility in relation to the world.

Tensiunea dintre componenta etică a conduitei și integrarea acesteia în diversitatea vieții cotidiene este o temă de reflecție extrem de importantă pentru modernitate. Abordând problematica conduitei dintr-o perspectivă etică, Michel Foucault cercetează o anumită latură a subiectului, dar nu din perspectiva instituțiilor și a relațiilor de putere, ci a modului cum se constituie în cadrul practicilor reale [1]. Obiectivul său, începând cu al doilea volum din *Histoire de la sexualité*, nu mai este de a observa raporturile dintre putere și cunoaștere, ci de a preciza dimensiunea activă a subiectivității în raportul cu sinele. „A se comporta” echivalează cu „modul în care trebuie să se constituie sinele ca subiect moral, acționând în raport cu elementele normative care constituie codul” [2]. Acest punct de vedere plasează acțiunea individuală într-o relație cu sinele, ca sursă pentru realizarea libertății, și într-o relație cu codul, ca delimitare constitutivă a acestui orizont.

În felul acesta, Foucault inițiază un nou obiect de cercetare, conduita, care materializează tensiunea etică dintre proiectul individual al personalității estetice și condițiile istorice și instituționale ale vieții curente. Conduita permite luarea în considerare a sensului acțiunii morale pentru modelarea sa, atât practică cât și dinamică. „Nu există nicio acțiune

morală specială care să nu se raporteze la unitatea unei conduite morale; dar nicio conduită morală care să nu recurgă la constituirea sinelui ca subiect moral, și nici constituirea subiectului moral în lipsa unor «modalități de subiectivare» și a unei «ascetici» sau «practici a sinelui» [3]. Dialectica dintre etică, înțelegă ca o căutare interioară a sinelui, și materializarea sa cotidiană este întruchipată în problema unității conduitei de viață. Pentru Foucault, asceza ca mod de stăpânire a acestei conduite a fost dintotdeauna o practică privilegiată a existenței etice, orientată spre o subiectivare autentică.

Această tensiune dintre coerența etică a comportamentului și înscrierea sa în pluralitatea cotidianului s-a aflat, de fapt, în centrul gândirii moderne. Friedrich Nietzsche i-a dat un accent existențial de neuitat: cum mai poate omul să dea sens vieții și existenței sale în epoca științifică, care pare să submineze tocmai sursele sensului existenței? Ce disciplină mai poate să-l ridice pe om deasupra structurilor care îl guvernează? Asceza și probitatea spiritelor libere [4], la care face referire Nietzsche, ne oferă o cale de emancipare: eliberarea de confortul „ultimilor oameni” pare indispensabilă pentru împlinirea unui destin superior și idiosincronic autentic. Tensiunea dintre determinările societății moderne și exigențele devenirii omului constituie, prin urmare, o ancoră extrem de importantă pentru reflecția asupra provocărilor modernității.

Or, istoria acestui topos al filosofiei politice a fost profund marcată de lucrările și gândirea unui autor care a făcut din studierea modului de viață pasiunea și asceza sa. La începutul secolului trecut, Max Weber a întreprins o călătorie fascinantă în Statele Unite, care i-a permis să înțeleagă cum activismul economic al protestanților ascetici ai Reformei a dus la formarea spiritului capitalist, plecând de la realizarea unei conduite de viață metodice, reglată în toate privințele de o doctrină etică. Weber folosește termenul „vocație” (*Beruf*) pentru a descrie această existență etică în lume ca o conduită sistematică, reglementată de ascultarea de o datorie interioară [5]. În *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, ea este modul de conduită propovăduit de protestanții ascetici ai Reformei, derivată din doctrina predestinării, și care generează o transformare a cosmosului ideal și material al Occidentului. Modelul de personalitate pe care îl apără Weber, conciliind integritatea morală și responsabilitatea față de lume, s-a dovedit a fi esențial pentru o reflecție asupra eticii moderne a acțiunii.

Tema vocației este una extrem de fertilă din perspectiva istoriei ideilor filosofice și totodată extrem de actuală, de prezentă în debaterile publice, constituind un punct de intersecție a filosofiei cu antropologia, psihologia, sociologia, dar nu numai. Spre deosebire de Charles Taylor

care susține, în *The Ethics of Authenticity*, teza conform căreia conceptul de *vocație* trimite la un ideal de *autenticitate* [6] care pare să fie o descoperire a modernității, Alasdair MacIntyre, în *After Virtue*, consideră că acest concept atestă, mai degrabă, surse antice, în primul rând aristotelice [7]. Conform acestei tradiții de gândire, omul nu este un atom social înzestrat cu drepturi și datorii, ci acea ființă care, pentru a-și realiza menirea esențială, trebuie să îndeplinească o serie de roluri sociale în *polis* [8]. Este însă adevărat că acest ideal de autenticitate cunoaște în modernitate o serie de mutații semnificative. Pe de-o parte, este subminată întemeierea teologică a ordinii sociale, caracteristică Evului Mediu, ceea ce face ca poziția socială la care poți accede și, implicit, recunoașterea din partea celorlalți să depindă tot mai puțin de o ierarhie prestabilită și de categorii sociale de la sine înțelese [9]. Pe de altă parte, modernitatea comportă un accent *individualist* pe *unicitatea*, singularitatea fiecărei vocații: „Există un anumit fel de a fi uman, care îmi e propriu. Sunt chemat să-mi duc viața în acest fel, și nu imitând pe oricine altcineva” [10].

Ideea ca atare de *vocație* și chiar de *vocație profesională* se regăsește deja în Antichitate. De pildă, în *Politica*, Aristotel menționează un mit la care se face referire în *Republica* lui Platon [11], conform căruia Zeul a amestecat de la început unele suflete cu aur, pe altele cu argint, „iar sufletele care urmau să devină meșteșugari și agricultori le-a amestecat cu aramă și fier” [12].

Este limpede că, plasat în acest orizont de semnificație, conceptul de *vocație* implică mai degrabă ideea de comunitate, presupunând o viziune organicistă despre societate. Pe de altă parte, există un acord cvasiunanim în privința faptului că Reforma inițiată de Martin Luther reprezintă veritabila plăcă turnantă spre modernitate și că în această schimbare istorică semnificativă, conceptul de *om* încetează să fie gândit ca un concept *funcțional* [13], ajungând să desemneze înainte de orice *individul*. Dacă este însă adevărat că Reforma protestantă a antrenat individualismul modern, lucrul poate fi explicat mai cu seamă pornind de la dogma calvinistă a alegerii prin grație, conform căreia Dumnezeu a hotărât dintru început care sunt aleșii pentru mântuire și viață veșnică. Miza vieții pământești se deplasează astfel de la obținerea mântuirii la obținerea sau, mai bine zis, menținerea *certitudinii* mântuirii, certitudinii că ai fost „ales”. Deși, în calvinism, dogma predestinării nu constituie atât o premisă cât mai ales o consecință [14], Max Weber consideră că această schimbare de perspectivă a contribuit decisiv la producerea unei rupturi în raport cu mentalitatea tradițională și la nașterea capitalismului modern.

Pentru Weber, elementul-cheie în etica protestantă, cel care a generat în bună măsură așa-numitul „spirit al capitalismului”, ilustrat exemplar

de Benjamin Franklin, îl reprezintă ideea de muncă vocațională sau vocație profesională: *Beruf* sau *calling*, cum se vor exprima teologii de limbă engleză. A acorda muncii săvârșite din vocație o importanță spirituală fără precedent în creștinismul tradițional devine posibilă odată cu tălmăcirea Bibliei făcută de Luther, acesta traducând prin *Beruf* (în sens curent, profesie laică), „două concepte complet diferite” [15]: mai întâi, *ergon*, din Septuaginta, *Cartea lui Isus, fiul lui Sirah*, cu înțeles apropiat de cel curent, actual, de „profesie” (*bleibe in deinem Beruf*) și apoi, paulinul *klesis*, din *Epistole*, cu sensul de chemare (*Berufung*) de către Dumnezeu la mântuirea veșnică, apel transcendent care presupune tocmai dezinteresul pentru cele materiale. De altfel, mai adaugă Weber, „în latina tradițională *vocatio* era egală cu chemarea divină la o *viață* sfântă” și tocmai acest sens este oarecum „deturmat” de Luther spre ideea de „muncă «vocațională» laică” [16].

În acest context se explică importanța fără precedent acordată în etica protestantă muncii vocaționale, fiind văzută ca cel mai bun antidot pentru o eventuală descurajare și inerție spirituală a credinciosului. Succesul în munca pentru care ai chemare este esențial pentru a rămâne sigur că ești de partea „aleșilor”. Așa cum remarca Weber, o asemenea doctrină are ca efect, în plan psihologic, „sentimentul unei nemaipomenite singurătăți interioare a individului”. Or, ne amintim că etica protestantă nu a oferit doar suportul psihologic pentru interpretarea șanselor de profit ca semn al grației divine, ci, în primul rând, a contribuit la formarea unei mase de muncitori disciplinați și ordonați, convinși că munca în profesia pentru care au „chemare” este rostul lor pe pământ, chiar dacă nu le permite îmbogățirea [17]. De asemenea, la fel ca în protestantism, ideea de *vocație* angajează imperativele unei etici *raționaliste*, care opune „motivele constante” afectelor schimbătoare.

Această interpretare a apariției doctrinei protestante și a consecințelor sale practice asupra conduitei indivizilor este inseparabilă de stabilirea unui concept secularizat al vocației. Astfel, secularizarea vocației, ca epifenomen al dezvrăjirii lumii, și ieșirea acesteia dintr-o etică a comportamentului specific religios i-au permis lui Weber să contureze un portret al omului de profesie ca ideal-tip al personalității etice, inspirat din exemplul arhetipal al protestantului ascetic. Va fi necesar să înțelegem în ce fel vocația, ca mod de articulare între etică și conduită, generează un tip distinct de om angajat în lupta socială. Totuși, considerăm că putem depăși lectura pur sociologică a conceptului de vocație din scrierile lui Weber pentru a demonstra rolul său central în construirea unei etici individuale. În acest scop, abordăm conceptul weberian de vocație mai ales sub aspectul fundamentelor sale etice și normative, ca atitudine față de lume, în același timp semnificativă, responsabilă și virtuoasă.

Vocația este un concept omniprezent în gândirea lui Max Weber. În cartea sa emblematică, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Weber expune ideea vocației ca pivot al portretului psihologic al protestanților ascetici. Deschiderea sa doctrinară în cadrul luteranismului implică o dublă mișcare de secularizare și de intensificare a conduitei în vederea obținerii mântuirii.

Într-o relație dialectică cu „imaginea lumii” care o determină și pe care o modelează, vocația ca model ideal-tip de relație între etică și conduită revine mereu în lucrarea weberiană. Vocația apare, în toată contingenta sa culturală, ca un mod de conduită specific comunităților religioase, care ulterior este diseminat și raționalizat pentru a deveni compatibil cu exigențele unei economii raționale. Pentru protestanții ascetici, această conduită era caracterizată de asceza activă și era orientată în principal de sentimentul interior al datoriei de a transforma lumea, îndreptată spre o anxietate soteriologică, și de necesitatea, față de sine și față de ceilalți, de a confirma starea sa de grație.

Pentru a justifica interesul pe care cercetarea sa o are pentru epoca în care trăiește, Weber încearcă să găsească originea conținuturilor morale contemporane din istorie: „Desigur, rădăcinile dogmatice diferite ale eticii ascetice au dispărut cu timpul, după lupte îngrozitoare. Dar ancorarea originală în acele dogme nu a lăsat doar urme adânci în etica «nedogmatică» de mai târziu, ci numai cunoașterea conținutului de idei original ne învață să înțelegem modul în care etica aceasta era legată de ideea de viață de *dincolo* care l-a dominat în chip absolut pe omul acelor timpuri” [18]. Astfel, Weber ne invită să luăm în considerare secularizarea progresivă a anumitor concepte spirituale apărute în decursul istoriei. Eliminarea conținutului dogmatic al moralei intramundane este fenomenul care trebuie observat; iar conceptul de „vocație” se pretează în mod adecvat acestui fenomen. În acest cadru, dezvrăjirea lumii nu înseamnă altceva decât eliminarea justificărilor dogmatice și religioase ale anumitor comportamente.

Principala intuiție a lui Weber este, desigur, că spiritul capitalismului, susținut și justificat anterior de o etică religioasă coerentă și constrângătoare, s-a autonomizat de acest conținut metafizic. Dintr-o constrângere subiectivă anterioară, ajungem la o constrângere obiectivă care este redată de această formulă celebră: „Puritanul *a dorit* să fie un om al profesiei, noi suntem *obligați* să fim” [19]. Ceea ce regretă Weber este faptul că autonomizarea capitalismului a antrenat diminuarea semnificației puternice pe care a avut-o „vocația” omului de profesie: era donatoare de sens și formatoare de „personalitate”. De asemenea, prezintă continuitatea dintre etica virtuozității urmărită de protestanți – în care munca profesională era un auxiliar al certitudinii mântuirii – și etica profesiei

din capitalismul modern. Însă, în anumite privințe, această conduită, justificată de angoasa permanentă a alegerii sau respingerii, s-a reificat într-un comportament economic rațional care nu se mai poate baza pe o justificare etică. Într-un cuvânt, ea nu se mai supune unei etici a virtuozității, ci numai unei raționalități economice esențiale pentru supraviețuirea socială a individului. Această raționalizare instrumentală are consecințe radicale asupra tipului de om pe care îl promovează civilizația occidentală. Weber încearcă să contracareze renunțarea la justificarea etică a comportamentului, precum și influența reduționistă a bunurilor materiale asupra spectrului personalităților potențiale („cușca de fier”), prin perpetuarea unei idei puternice a vocației.

Referințe bibliografice

1. Foucault Michel. *L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté*. In: Defert D., Ewald F., editors. *Dits et écrits*. Vol. II. Paris: Gallimard, 2001, p. 1528.
2. Foucault Michel. *Histoire de la sexualité*. T. II. *L'usage des plaisirs*. Paris: Gallimard, 1997, p. 29.
3. *Ibidem*, p. 31.
4. Nietzsche Friedrich. *Dincolo de bine și de rău*. București: Humanitas, 1992, p. 66.
5. Weber Max. *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Humanitas, 2003.
6. Taylor Charles. *Etica autenticității*. Cluj: Editura Idea Design & Print, 2006.
7. MacIntyre Alasdair. *Tratat de morală. După virtute*. București: Humanitas, 1998.
8. *Ibidem*, p. 83.
9. Taylor Charles. *Op. cit.*, pp. 37-38.
10. *Ibidem*, p. 27.
11. Platon. *Republica*. In *Opere*. Vol. V. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
12. *Ibidem*, p. 93.
13. MacIntyre Alasdair. *Op. cit.*, pp. 82-83.
14. Aristotel. *Politica*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2015.
15. Weber Max. *Op. cit.*, p. 100.
16. *Ibidem*, p. 104.
17. *Ibidem*, pp. 177-178.
18. *Ibidem*, p. 118.
19. *Ibidem*, p. 190.